

Van moeras tot monument. Ontstaan en ontwikkeling van Broek in Waterland, tien eeuwen wonen en werken in het veen

SVEN DE HAAN

Het dorp Broek in Waterland, gelegen in het veen ten noorden van Amsterdam, kent een opmerkelijke geschiedenis. Het verhaal van Broek is een verhaal over water en land, over wegen en vaarten, faam en bespottung, schepen en vee, oorlog en vereniging, bloei en teloorgang, maar bovenal het verhaal van een moeras, dat zich in de loop van de eeuwen ontwikkelde tot een hoog gewaardeerd monument.*

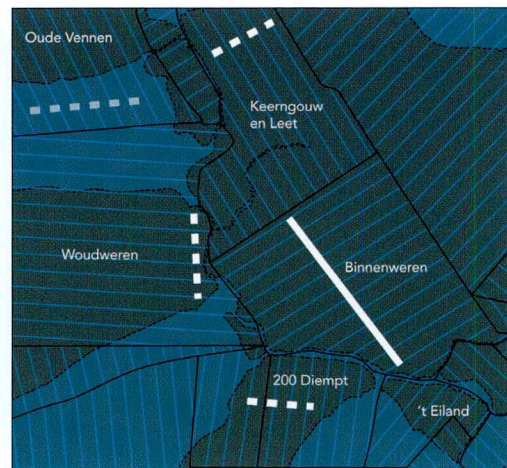
EERSTE NEDERZETTINGEN

Vanaf het midden van de 10e eeuw werd het Waterlandse veen ontgonnen. De belangrijkste ontginningsas was de Waterlandse Die (De Cock, 1975). Het gebiedje rond Broek bestaat uit drie dicht naast elkaar gelegen en kronkelige vertakkingen van deze veenrivier, hetgeen geleid heeft tot een nogal onregel-

matige verkaveling. Het gebied is opgebouwd uit kleine ontginningsblokken met een steeds veranderende slootrichting. De namen van de verschillende buurtjes binnen Broek: Keerngouw en Leet, Binnenweren, 200 Diemt, 't Eiland, Woudweren en Oude Vennen, herinneren nog aan deze afzonderlijke ontginningsblokken (Bos, 1988a).¹

S Kaart 1. Waterland kort voor de ontginning. De huidige kustlijn is weergegeven met een zwarte stippellijn. De donkere vlekken zijn hoogveenvelden. Broek in Waterland ligt onder de rode rechthoek. (Naar Bos, 1988a, p. 20)

S Kaart 2. De verkavelingspatronen rondom het huidige Broek. Door de vele vertakkingen en kronkelingen in de riviertjes is de verkaveling gefragmenteerd. De kaart toont ook de plaatsen waar resten van vroegere bewoning zijn gevonden in de grond.

EFFECTEN VAN BODEMDALING

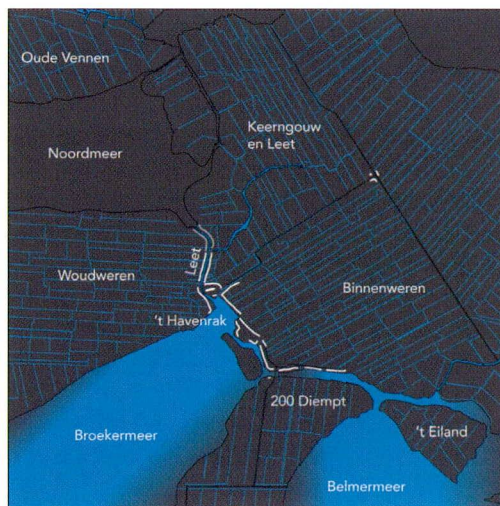
Op een ontgonnen stuk veen kreeg elk huis-houden een langwerpige strook land ('weer'), afgebakend door twee gegraven sloten, de achterkade en de natuurlijke veenstroom die diende als ontginningsas. Op ongeveer driekwart vanaf de ontginningsas werd een boerderij gebouwd. Niet alle kavels werden direct bewoond, er vormden zich verspreid over het ontginningsgebied concentraties van huisplaatsen. Doordat de boerderijen doorgaans op dezelfde hoogte op de kavels lagen, vormden zich lintdorpen. De grootste nederzetting, in de Binnenweren, is hier een goed voorbeeld van. In de overige buurtjes lag de oudste bebouwing vaak opvallend dicht op het water. Dit had wellicht te maken met het feit dat het gebied rondom Broek behoorde tot het laagst gelegen deel van Waterland. Hier was de grond waarschijnlijk al vanaf de ontginning te drassig voor akkerbouw, waardoor een aantal Waterlanders zich was gaan bezighouden met melkveehouderij en visserij (Raap, 1993, p. 13).

Als gevolg van de ontginningen daalde het maaiveld, waardoor kleine veenstroompjes veranderden in grote meren: het Broekmeer en het Noordmeer zijn zo ontstaan (Bos, 1988b, p. 11). De voortschrijdende maaiveld-daling en de daaruit voortvloeiende overstromingen met zout water maakten het land steeds minder geschikt voor landbouw. Vroeg in de 14e eeuw werd het punt bereikt waarop de Waterlandse grond niet diep genoeg meer ontwaterd kon worden en de akkerbouw dus noodgedwongen opgegeven moest worden. De Waterlanders moesten op zoek naar andere manieren van levensonderhoud. Deze werden gevonden in de nijverheid, de handel en vooral de zeevaart. In eerste instantie leidde de bodemdaling tot verarming van de Waterlandse bevolking, maar onder invloed van de groei van Monnickendam en Amsterdam in de tweede helft van de 13e eeuw bloeide de Waterlandse economie sterk op. In de *Informacie* van 1514 stelt Fruin dat *zy hem generen mitte zeevaart, mit ter zee te*

reeden, coopvaert te vaeren om een huycere, mit oock ten harinck te vaeren, ende andere zeene-ringhe (Fruin, 1866, p. 212). Geen woord meer over de landbouw dus, terwijl de zeevaart floreerde. De Waterlanders waren hierin zeer succesvol en concurreerden hevig met Amsterdam, wat blijkt uit de vele keuren die de stad afkondigde om een handelsmonopolie te in te stellen, uiteindelijk zonder succes.

VERPLAATSING VAN NEDERZETTINGEN

De verschuiving van landbouw naar handel, nijverheid en scheepvaart heeft in Broek de belangrijkste verandering in de bebouwings-structuur tot de 20e eeuw teweeggebracht. In de loop van de 13e en 14e eeuw verplaatsten

§ Kaart 1589. Bewerking van een kaart van Bartholomeus Simonsz. de Vyl, opgenomen in Bruigom (1978). De kaart is erg onnauwkeurig. Toch geeft het een aardig idee van hoe Broek er bij gelegen moet hebben rond deze tijd: een lange sliert huizen van het Noordmeer tot het Belmermeer. Ook ligt er nog een groepje huizen op de kruising tussen de Keerngouw en de Overlekerouw. De boerderijen uit de ontginningsperiode die verspreid lagen over het hele gebied, hadden zich nu geconcentreerd langs de belangrijkste infrastructuur: de veenstroompjes en de gouwen.

alle nederzettingen in Waterland naar óf een achterkade, het doorlopende dijkje dat uitgroeië tot weg (gouw), óf juist naar het veenstroompje dat als ontginningsas had gediend. De landbinding werd minder belangrijk omdat de ligging aan wegen en waterwegen voor de handel essentieel was en tegelijkertijd het belang van de landbouw relatief kleiner werd. De nederzettingen die gezien kunnen worden als de voorlopers van het huidige Broek verplaatsten zich naar het water, voor zover ze daar nog niet lagen. Het duidelijkst is dit te zien bij de grootste nederzetting in de Binnenweren. Rondom het uitloptertje van het Broekermeer, dat nu nog herkenbaar is als het Havenrak, ontstond een dorpje. Er werd een kerk gebouwd ten noorden van de strook in de Binnenweren: op deze plek staat de kerk nog steeds. Ten noorden van de kerk werd de oostoever van de Leet ook bebouwd.

DROOGMAKERIJEN

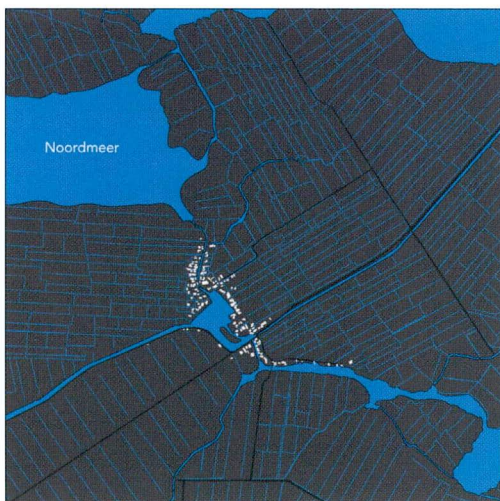
Als gevolg van de Tachtigjarige oorlog verarmde Broek weer. Om beurten hielden de Geuzen en de Spanjaarden flink huis in Waterland: schepen werden geplunderd, gevorderd of in brand gestoken (Van Engelenburg, 1907). De verwoeste dorpen verloren daarmee hun belangrijkste inkomstenbron. Ook het land lag er verloren bij, een eindeloze reeks overstromingen had zijn sporen nagelaten. Na de zoveelste doorbraak van de Waterlandse Zeedijk werd het waterschap Waterland opgericht, waarmee het onderhoud van de dijk voor het eerst goed werd geregeld (Hurdeman, 1980). De Waterlandse Zeedijk beschermde het achterland nu heel behoorlijk tegen de Zuiderzee, maar binnendijks waren het de Waterlandse meren die voortdurend land bleven wegsnoepen: *die groote plassen met hun nijldigen golfslag waren een voortdurend gevaar voor de omringende landen, die steeds dieper werden ingevreten en weggeslagen* (Van Engelenburg, 1987, p. 97). Hoewel Waterland zijn bestaan te danken had aan honger naar landbouwareaal, was droge grond voor de Waterlanders in de periode van de flore-

§ Kaart 1628. Bewerking van een kaart van S.W. Boonacker uit het Waterlands Archief. De kaart doet erg secuur aan, maar bevat veel onjuistheden. De kaart was dan ook hoofdzakelijk bedoeld om de toekomstige verkaveling van de nieuwe polders Broekermeer en Bijlmermeer te weergeven. De kaart toont nog een aantal belangrijke veranderingen. Broek is verbonden met Amsterdam door een weg langs Zunderdorp, maar ook reeds via een kortere route over de ringdijk van de Broekermeer. Ook naar Monnickendam loopt een weg. De huizen aan de Overlekergouw die De Vyl nog tekende, lijken verdwenen, maar of dit echt het geval is is niet zeker aangezien de kaart zo nauwkeurig niet was.

rende zeevaart van weinig betekenis geweest. Dat was nu anders: behalve dat er door de groei van Amsterdam een grote afzetmarkt was ontstaan en veeteelt dus weer een interessante optie werd, was de Amsterdamse bevolkingsgroei ook gepaard gegaan met de groei van grote kapitalen waarvoor de bezitters investeringsmogelijkheden zochten (Bos, 1988a, p. 43). Deze vonden ze in grote ontwikkelingsprojecten, zoals droogmakerijen. In 1628 werd de inpoldering van het Belmermeer, het Buikslotermeer en het Broekermeer voltooid (Van Engelenburg, 1978). In datzelfde

jaar werd een gedetailleerde kaart uitgegeven van de nieuwe situatie rondom Broek. Deze kaart, getekend door landmeter Sijmon Willemsz. Boonacker, is de eerste kaart op deze schaal van Broek en zijn omgeving. Hoewel de kaart niet de bestaande situatie weergeeft, maar bedoeld was als plan voor de toekomstige verkaveling van de nieuwe polders, toont de kaart een aantal ontwikkelingen in Broek en in de omgeving van het dorp. Bijvoorbeeld rondom De Nes, een langgerekt eiland in de noordoosthoek van het Broekermeer, dat evenals het Havenrak buiten de bedijking van de nieuwe polder was gebleven. Tot de inpoldering van de Broekermeer was de Nes onbewoond; dit stuk land beschermde de bestaande bebouwing tegen het door de westelijke winden opgezweept water van het

SKAART 1756. Bewerking van een kaart van Cornelis Schoon, opgenomen in Bruigom (1979). Het plattegrondje dat Cornelis Schoon van zijn dorp tekende is het eerste dat van Broek bekend is. De huizen zijn zeer gedetailleerd weergegeven. De belangrijkste veranderingen zijn de aanleg van de trekvaart, die het dorp en het Eiland doorsnijdt, en de huizen die rond de vaart ontstaan. De omgevingskaart die Schoon ook tekende, toont geen concentraties van woningen buiten het dorp.

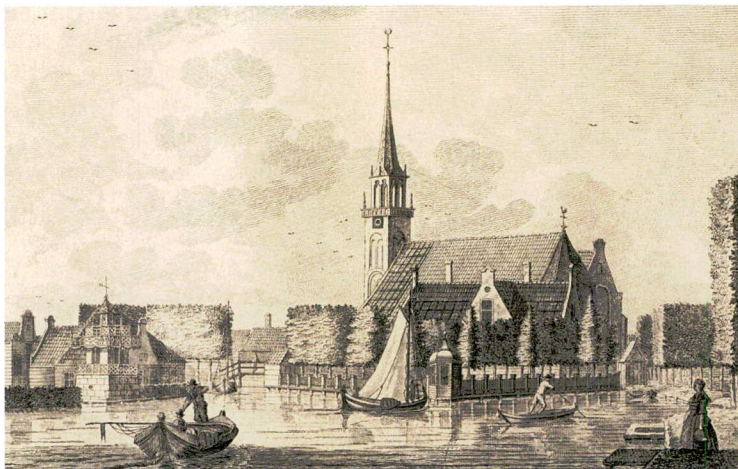
grote meer, maar nadat dit gevaar door de drooglegging was weggenomen, raakte het eilandje langzaam bewoond en werd het onderdeel van het dorp (Bruigom, 1979, p. 126).

Terwijl in de voorgaande jaren steeds betere verbindingen over land waren aangelegd tussen Broek en Amsterdam konden de Monnickendammers slechts via de Zuiderzee naar Amsterdam, wat als nadeel had dat deze stad bij slecht weer of verkeerde wind moeilijk bereikbaar was. In 1631 besloot Monnickendam daarom tot het graven van een trekvaart naar Broek langs de bestaande Wagenweg, die gelijktijdig verbreed zou worden (Appel, 1997). De trekschuiten voeren vanaf de opening van de vaart volgens een dienstregeling tussen Monnickendam en het IJ, en Broek had het geluk op deze druk bevaren route te liggen. Broek werd nu direct verbonden met de rijkdom en welvaart van de Gouden Eeuw, terwijl deze aan de rest van Waterland voorbij ging. In de droogmakerijen rondom Broek hadden zich al vijftien grote veeteeltbedrijven gevestigd. In 1649 werd in Waterland bemaling ingesteld, waardoor de grondwaterstand daalde en delen van het oude land weer beter bruikbaar werden voor veeteelt (Boschma en Koolbergen, 1985). De veeteelt spitste zich bijna volledig toe op de melkveehouderij: de verdubbelde Amsterdamse bevolking vormde een enorme afzetmarkt.

EEN NIEUWE ELITE

Gelijk met de opkomst van de veetelers had zich nog een andere beroepsgroep in het dorp gemanifesteerd. Wegtrekkende zeelieden of boeren die het niet meer konden bolwerken, maakten plaats voor een snel groeiende rijke bovenlaag, bestaande uit kooplieden, assuradeurs en comissionarissen, die hun zaken deden op de Amsterdamse beurzen, en renteniers (Vonk, 2009, p. 531; Van Engelenburg, 1907, p. 62). De trekvaart zorgde voor een toename van de contacten met Amsterdam: Broekers handelden op de Amsterdamse beurs, en andersom kochten rijke Amsterdammers een huis in het pittoreske Broek.

§ Gezicht op de noordwesthoek van het Havenrak met kerk, pastorie, theekoepels en vaartuigen. Kopergravure Evert Maaskamp, 1806 (bron: Waterlands Archief).

De vermogens, deels meegebracht door Amsterdammers die zich hier vestigden, en deels restanten van de succesvolle graanhandel van de Broekers zelfs, groeiden gestaag. De sober levende Broekers bleken goede beleggers en doordat huwelijkspartners vaak gevonden werden binnen de kleine gemeenschap van het dorp stapelden de geërfde vermogens zich op, en bleef het geld in Broek (Floris, 1991, p. 20).

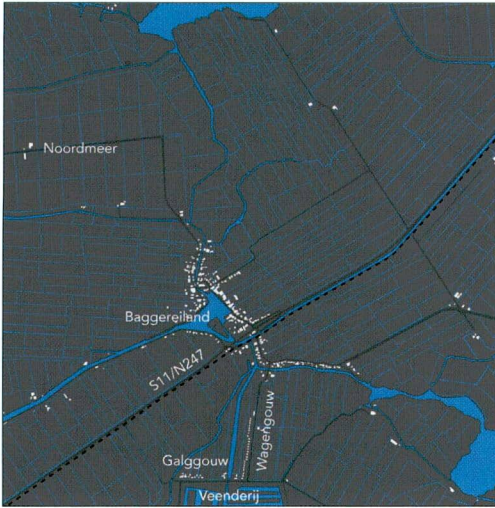
In 1970 werd een boekje teruggevonden dat geschreven was door een van deze rijke Broekers. Cornelis Schoon, een welgestelde koopman, schreef in 1759 zijn 'Beschrijving van het Dorp Broek' en tekende een reeks kaarten van

Waterland waaronder een kaart van Broek en de omgeving en een zeer gedetailleerde kaart van het dorp zelf, getekend in 1756 (Bruigom, 1979).

In zijn beschrijving wijst Schoon op een zeer karakteristieke eigenschap van de bebouwing in Broek die nu nog steeds duidelijk waarneembaar is, namelijk de onregelmatige plaatsing van de huizen. Het dorp groeide vooral binnen haar eigen grenzen: huizen verloren hun directe binding met een kavel. In plaats daarvan werden de kavels in het dorp bebouwd met meerdere huizen, waardoor het dorp vooral groeide door verdichting. Men prefereerde het wonen in het dorp

§ Luchtfoto van Broek in Waterland met rondom het dorp de verschillende verkavelingen van de oude ontginningen Woudweren (linksmidden) en Keerngouw en Leet (rechtsboven) en de jongere droogmakerijen Broekerveer (links onder) en Noordmeer (linksboven) (foto: Flying Focus; bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

§ Kaart 1938. Deze kadastrale kaart toont hoe het midden van het dorp plaats heeft moeten maken voor de provinciale weg. Parallel hieraan loopt het tramspoor. Ten zuiden van het dorp aan de Wagengouw is een lange strook huizen verschenen: woningen voor de arbeiders van de nog zuidelijker gelegen veenderij. Ook verschijnen er weer boerderijen buiten het dorp.

boven wonen op de eigen landbouwgrond. De verdichting van het dorp is goed te zien op de kaart van Schoon. Schoon merkt ook op dat er in Broek zelden huizen vervangen worden door nieuwbouw. In plaats daarvan

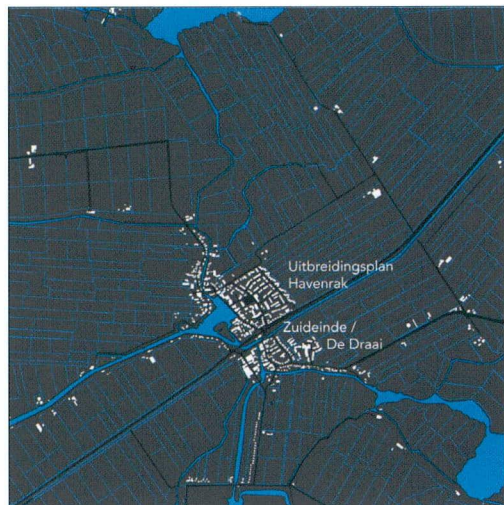
worden bestaande huizen verbouwd of uitgebreid waardoor huizen soms eeuwenlang op dezelfde plek blijven staan. Dit komt overeen met het vermoeden van de archeoloog Bos dat onder delen van de huidige bebouwing resten moeten liggen van eerdere nederzettingen.

De extreem rijke inwoners maakte Broek bekend tot ver over de landsgrenzen. Vanaf omstreeks 1750 kwam een stroom bezoekers op gang die niet op zou drogen tot diep in de 19e eeuw (Niemeijer, 1996)². De straten waren geplaveid met een mozaïek van baksteen, zwerfstenen, schelpen, glas en marmer. De bomen werden niet alleen in stijve vormen gesnoeid, ook werden de stammen geschilderd. Door het dorp heen stond vanaf 1785 straatverlichting, lantaarns op hardstenen palen, die *wel drie dukaten per stuk gekost moeten hebben* volgens een van de bezoekers. Maar het meest wonderlijk waren de houten huizen zelf, die werden geschilderd in bonte kleuren.

In de 19e eeuw ging het weer bergafwaarts met Broek. De rijke bovenlaag verdween en de achterblijvende bevolking verarmde. Dit proces begon met de komst van de Fransen. In 1795 werden 84 Franse soldaten ingekwartierd, die gevoed en gekleed moesten worden op kosten van de dorpingen (Van Engelenburg, 1907, p. 212). Net als bij de geuzen bleef het niet bij deze kosten alleen: Broek betaalde een hoge prijs voor de oorlog. De Franse oorlog betekende ook het definitieve einde van de

§ De gevolgen van de watersnood in januari 1916 in Broek in Waterland (foto: Noord-Hollands Archief, Provinciale Atlas).

S Kaart 1977. De kaart van het dorp is flink veranderd door de ontwikkeling van nieuwe wijkjes achter het Havenrak en het Zuideinde. Op het lange tijd leeg gebleven stuk op het Eiland, achter de huizen aan de weg, zijn grote bedrijfsgebouwen neergezet. Buiten het dorp is het aantal boerderijen toegenomen. De tramlijn is weer verdwenen.

Broeker handel en scheepvaart. In 1812 kwam er voor het eerst geen enkele schipper, zeeman of reder meer voor op de beroepenlijst (Niemeyer, 1994, p. 314). De grootste klap viel echter bij de renteniers. De rijke Broekers hadden grote delen van hun kapitaal belegd in Engelse effecten. Door de maatregelen van Napoleon verloren deze een groot deel van hun waarde (Floris, 1991, p. 23).

Het begin van de 19e eeuw had nog meer ellende in petto. In februari 1825 werd het verarmde dorp, met de landbouw nu als belangrijkste inkomstenbron, zeer zwaar getroffen door een volgende dijkdoorbraak. In de Broekermeer spoelden boerderijen letterlijk weg door de wassende watermassa, het Havenrak lag vol met puin en dood vee (Wieringa, 2010). Het duurde tot juni voordat het oude land weer drooggemalen was, de droogmakerijen lagen pas anderhalf jaar na de dijkdoorbraak weer droog. Dit betekende echter

S Kaart 2014. Het huidige Broek. Aan de Wagengouw zijn nog vier kleine wijkjes ontwikkeld, maar verder is het dorp al een paar decennia niet wezenlijk veranderd.

niet dat veeteelt direct weer mogelijk was: de weiden waren verworden tot een *stinkende, zwarte vlakte, en helemaal verzilt*. Ook de particuliere siertuinen die in de voorgaande decennia in het dorp waren aangelegd werden door het zoute water verwoest.

Hoewel de bouwactiviteit in Broek in de tweede helft van de 19e eeuw door de armoede beperkt bleef (Raap, 1991, p. 23), vonden er twee grote veranderingen plaats in het landschap. In 1863 werd het Noordmeer ingepolderd. Een tweede verandering vond plaats rond het hart van het dorp. Broek lag, zoals dat ook het geval was geweest bij de aanleg van de Wagengouw en de trekvaart, op het geplande tracé van een nieuwe verbinding tussen Buiksloot, Monnickendam en Edam. Ditmaal ging het om een stoomtram. De tramlijn komt voor het eerst voor op de kadastrale kaart van 1938. In 1956 verdween de tramlijn en werd een busdienst opgezet (Bruigom, 1973, p. 12).

BROEK IN DE 20E EEUW

Waar de overgang naar een nieuwe eeuw voor Broek vaak een grote verandering had bete-

Bewoners van het Roomeinde poseren voor de foto, circa 1910-1920. De onregelmatige plaatsing van de huizen is goed te zien (fotograaf onbekend; bron: Waterlands Archief).

kend, ging het dorp in relatieve stilte de 20e eeuw binnen. Maar dit was een stilte voor de storm. Hadden de veranderende economische omstandigheden van de afgelopen eeuwen niet echt hun weerslag gehad op de structuur van het dorp, voor de 20e eeuw gold het omgekeerde. De relatieve stabiliteit van de economie ging gepaard met, voor de schaal van het kleine dorp, grote uitbreidingen. Door een dijkdoorbraak en brand verdwenen er nog 35 houten huizen, maar na deze verliezen kwam tussen 1920 en 1925 de eerste groei tot stand. Aan de Wagengouw, ten zuiden van het dorp, werden 25 tweegezinswoningen gebouwd. Het waren huizen voor de arbeiders

van de ten zuiden van Broek gelegen veenderij Zunderdorp (Bos, 1988b, p. 25). Ook langs de Galgouw verscheen in die tijd een rijtje woningen.

In 1938 werd Broek in tweeën gedeeld door de aanleg van de S11, de provinciale weg tussen Amsterdam-Noord en Monnickendam (de huidige N247). De weg werd aangelegd langs de trekvaart en de belendende Wagenweg, die het dorp al eeuwen doorkruisten, maar door haar afmetingen en de toenemende intensiteit van het verkeer was deze nieuwe weg een scheidend element van een heel ander kaliber. In het kader van een werkverschaffingsproject werd, ook in 1938, ten noorden van de Nes een

Op 15 september 1956 vertrekt de elektrische tram voor een van de laatste ritten vanaf de halte aan de Eilandweg ter hoogte van het Zuideinde (foto: L. Albers; bron: Waterlands Archief).

baggereiland opgeworpen (Bruigom, 1975, pp. 36-37). Omdat het zuidelijke deel van de Nes-eilandjes rond de zelfde tijd werd afgegraven om ruimte te maken voor de provinciale weg, lijkt het op de kaart of het eilandengroepje is opgeschoven naar het noorden. In datzelfde jaar werd nog een grote verbindingsweg aangelegd, maar deze had veel minder verstrekkende gevolgen. Vanaf de Molengouw kwam er een weg te liggen die Broek verbond met het buurdorp Zuiderwoude. Deze weg kreeg later de naam van de toenmalige burgemeester Peereboom. Peereboom heeft gedurende zijn periode als burgervader (1924-1946) waarschijnlijk een belangrijk aandeel gehad in het behoud van de 18-eeuwse uitstraling van het dorp *in een tijd waarin men alles maar wilde afbreken* (Tweede jeugd voor Broek, 1964, p. 30). De sloopwoede bleef grotendeels beperkt tot het gebiedje rond de S11, maar na de oorlog, die Broek betrekkelijk ongeschonden doorkwam, kreeg het dorp te maken met een tegenovergestelde ontwikkeling: uitbreiding. Het idyllische dorpje kreeg een grote aantrekkingskracht op voornamelijk Amsterdammers, *met een goed inkomen, vaak dragers van academische titels of andere wel evident maatschappelijk geslaagd door goed ondernemerschap [of] bijzondere expertise op enigerlei gebied* (Tweede jeugd voor Broek, 1964, p. 84). De groeiende import leidde eind jaren 1950 tot plannen voor een nieuw buurtje achter het Havenrak. Vanaf 1962 werd dit *Uitbreidingsplan Havenrak* gerealiseerd, en daarmee verscheen voor het eerst een grote verzameling huizen in Broek die door meer dan één straat gescheiden werd van het water. De lintvormige structuur van het dorp werd in het midden opgeblazen tot een grote bel. Enkele jaren eerder, in 1958, was er op kleinere schaal al begonnen aan een soortgelijke uitbreiding achter het noordelijke gedeelte van het Zuideinde. Begin jaren 1970 kreeg dit nog een vervolg met het buurtje 'De Draai'. Begin jaren 1980 werd het nog onbebouwde stuk langs de Wagengouw bestemd voor nieuwbouw. Ten oosten van de Lange brug werd

het wijkje Hage Weer ontwikkeld. Eind jaren 1980 werd ten zuiden daarvan de Heems Weer gebouwd, gevolgd door de West Weer aan de andere kant van de Wagengouw. Met deze uitbreidingen werd het oude dorp verbonden met het lint arbeiderswoningen dat aan het begin van de eeuw al aan de Wagengouw was gerealiseerd.

In 1971 kreeg het noordelijk deel van Broek, met uitzondering van de nieuwe uitbreiding, de status van beschermd dorpsgezicht. Broek in Waterland telt nu 83 monumenten.³ Broek is nog steeds populair onder stedelingen die naar landelijke rust zoeken, maar er staan geen grote uitbreidingen meer gepland. Toch werden er in 2012 nog 65 nieuwe woningen aan de Veenderijgouw opgeleverd. De manier waarop deze uitbreiding is verweven met de bestaande bebouwing is een voorbeeld van het huidige beleid. De gemeente streeft naar toename van de woningvoorraad binnen de bestaande structuur door 'intensiveren, combineren en transformeren' (Gemeente Waterland, 2008, p. 20), zoals dat met uitzondering van de 20e eeuw altijd het geval was geweest in Broek.

From peat bog to protected area. Ten centuries of history of Broek in Waterland

In this article the history of the village of Broek in Waterland, situated in the peat bogs just north of Amsterdam, was reconstructed on the basis of a series of newly drawn historical maps. Its historical development is quite remarkable. Just like many other villages in the peat bogs, it developed ribbon wise after the peat reclamations in the Middle Ages. Because of its location close to Amsterdam and its position in the system of waterways, its economy boomed in the early modern period. The village attracted many rich inhabitants and became a sight to visitors of the Dutch Republic. After a period of stagnation in the 19th century, it became one of the favourite spots for wealthy city dwellers seeking a tranquil environment again after the Second World War.

NOTEN

* Dit artikel komt voort uit een masterscriptie aan de Faculteit Bouwkunde van de TU Delft.

1. Archeoloog J.M. Bos heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar de ontginningsperiode van Waterland. Door middel van opgravingen heeft hij kunnen bepalen waar de eerste nederzettingen gelegen hebben en waar ze later naar toe zijn verplaatst. Voor de eerste alinea's in dit artikel heb ik uitgebreid uit zijn werk kunnen putten (Bos, 1985; Bos 1988a,b).
2. Vrijwel alle gegevens en citaten met betrekking tot reisverslagen in dit gedeelte komen uit: Niemeijer, 1996. De lantarenpalen die worden genoemd had het dorp te danken aan het legaat van een van haar bewoonders. De palen, die in de loop der eeuwen uit het dorp verdwenen, werden in 2008 opnieuw geplaatst, wederom dankzij een gift van een Broeker.
3. Volgens Monumentenregister, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, geraadpleegd op 11/7/2011.

LITERATUUR

- APPEL, L. (1997). De geschiedenis van de aanleg van wagenwegen en trekvaarten in Waterland. Jaarboek Vereniging Oud Monnickendam.
- BOS, J.M. (1985). Stads Fratsen in een Hollands veengebied. Archeologie van stad en land. Westerheem 34, 110-123.
- BOS, J.M. (1988a). Landinrichting en archeologie: het bodemarchief van Waterland. Amersfoort.
- BOS, J.M. (1988b). Waterland, een middeleeuws cultuurlandschap. Zutphen.
- BOSCHMA, N. EN KOOLBERGEN, H. (1985). Stulp of Salon? De ontwikkeling van het huis met aangebouwd vierkant in Broek in Waterland gedurende de 17e en 18e eeuw. Arnhem.
- BRUIGOM, A.P. (1973). Wandeling door Broek in het begin van de twintigste eeuw. Alphen aan de Rijn.
- BRUIGOM, A.P. (1975). Het eiland en 't Nesje. Broeker Bijdragen 8, pp. 34-38.
- BRUIGOM, A.P. (1979). Waterland, getekend door Cornelis Schoon (1719-1778). Alphen aan den Rijn.
- COCK, J.K. DE (1975). Historische geografie van Waterland. Holland 7, pp. 329-349.
- ENGELBURG, W. VAN (1907). Geschiedenis van Broek in Waterland (van de 16e tot het begin der 19e eeuw). Haarlem.
- ENGELBURG, W. VAN (1978). De drooglegging van de drie Waterlandse meren. Broeker Bijdragen 16, pp. 96-102.
- FLORIS, R., RED. (1991). Broek te Boek. Broek in Waterland.
- FRUIN, R. UITG. (1866). Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheit van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyuwe schiltale. Gedaen in den jaere MDXIV. Leiden.
- GEMEENTE WATERLAND (2008). Bestemmingsplan Broek in Waterland. Monnickendam.
- HUURDEMAN, P. (1980). 'Waterland' door de eeuwen heen. Purmerend.
- NIEMEIJER, J.W. (1996). Achttiende-eeuwse buitenlandse toeristen en hun reisverslagen. Broeker Bijdragen 37, pp. 325-336.
- RAAP, E. (1991). Gemeentebeschrijving Broek in Waterland. Haarlem.
- RAAP, E. (1993). Regiobeschrijving Waterland. Haarlem.
- Tweede jeugd voor Broek (1964). In: De Katholieke Illustratie 30, pp. 3-5.
- VONK, S. (2009). Het einde van een zeevarende traditie. Broeker Bijdragen 57, pp. 526-535.
- WIERINGA, F. (2010). Watersnood in Broek in Waterland - Februari 1825. Broeker Bijdragen 60, pp. 553-559.